

VERSLAG VAN DE EXCURSIE NAAR AMELAND OP 12 EN 13 NOVEMBER 2005

Sylvia van Leeuwen

Report of a field trip of the NMV to the Island Ameland held on 12 and 13 November, 2005.

Four new species could be added to the island fauna: *Arianta arbustorum*, *Lehmannia marginata*, *Ferissia wautieri* and *Unio pictorum*. *Lehmannia marginata* and *Unio pictorum* are new to the Wadden islands

In de zeer vroege ochtend van zaterdag 12 november, in het donker en in de stromende regen, stapten Gab Mulder, Bert en Anneke Jansen in de auto op weg naar Ameland. Ja, neem daar maar eens een voorbeeld aan. Hun doorzettingsvermogen werd beloond, want op Ameland aangekomen was het prima weer, af en toe scheen zelfs de zon. Op Ameland troffen zij de overige excursiedeelnemers: Aukje de Boer, Anton Horn, Jan Kienstra, Johan Krol en Jan Oud, allen medewerkers van het Natuurcentrum Ameland, en mijn persoontje. Vanwege het kleine aantal deelnemers paste iedereen in ons vakantiehuisje en kon er een weekend-excursie van gemaakt worden.

Noordzeestrand Ballum-Nes

We begonnen bij de strandovergang van Ballum (paal 7) en liepen over het Noordzeestrand naar Nes (paal 13). Tijdens de eerste kilometers van deze route wordt de zee afgeschermd door een enorme zandhaak die vanaf Hollum voor de kust loopt en nog steeds langzaam aangroeit. Tussen het oorspronkelijke strand en de zandhaak is een wadachtig gebied ontstaan waar veel vogels foerageren. De molluskenfauna in dit gebied lijkt sterk op die van de Waddenzee: Gewone kokkel, Nonnetje, Platte slijkgaper, Wadslakjes en de Strandgaper. Het strand is er groen van de algen en zeesla en er lagen veel aangespoelde bosjes met Hydroidpoliepen. Voordat de strandhaak ontstond sloeg het strand hier regelmatig af en heeft Rijkswaterstaat het strand opgespoten met zand dat ongeveer 10 km voor de kust van Ameland werd opgezogen. Dit zand bevat veel fossiele schelpen uit het Emiën en na al die jaren loont het nog steeds de moeite hierin te zoeken. We vonden bijvoorbeeld Wenteltrapje, Trageveltje, Valse Oubliehoren, Gevlochten fuikhoren, Penhoren, Vliezig drijfhorentje, Dichtgestreepte artemisschelp en een stukje Olifantstand.

Schelpen zoeken in de voormalige strandopspuiting

Na ongeveer 2 km hield de strandhaak op en konden we ook in de gewone vloedlijn zoeken. Het aanspoelsel bestond uit een mengsel van fossiele en recente schelpen. Uiteraard veel strandschelpen (waarin we de drie verschillende soorten *Spisula*'s herkenden) en Amerikaanse zwaardschedes. Van deze laatste soort lagen er niet alleen volwassen schelpen maar ook duizenden juveniele exx. van 3-5 cm lang. Die soort moet dus massaal voor de kust van Ameland leven en zich voortplanten. Tussen de Amerikaanse zwaardschedes vonden we ook enkele exx. van autochtone familieleden: Slanke kleine zwaardschede, Klein tafelmesheft en Groot tafelmesheft. Bijzondere vondst was een fossiele klep van een Messchede. Ook een Wijde mantel, Grijsje tapijtschelp, Gedoornde hartschelp, Afgeknotte strandgaper en Noorse hartschelp waren mooi meegenomen.

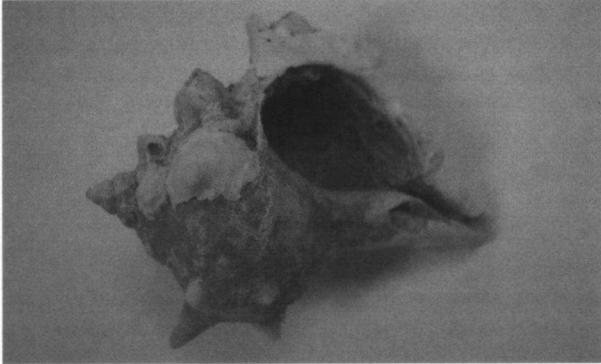
Van de Noordkromp waren veel verse fragmenten aangespoeld, mogelijk kapotgeslagen door bodemvisserij of vooroeversuppleties. Jammer dat we geen hele exx. vonden. Ook vonden we een paar kapotte maar verse kleppen van de Otterschelp, waar de opperhuid nog op zat en een vers doublet Venusschelp. Johan Krol vond nog een klep van de Gewone tapijtschelp. In de restanten die een korvisser op het strand had achtergelaten vonden we een Grote tepelhoren met een levende grote Heremietkreeft er in. In de stormvloedlijn vond Jan Oud een Ruwe schaalhoren, nog vastzittend aan de voet van Riemwier en een Muizenootje. Uit een aangespoeld stuk hout vol boorgaten peuterden we 's avonds meerdere doubletjes van de Witte boormossel, overwegend juveniele exemplaren en nog met het derde schelpstukje er bij.

Anadara spec

De meest bijzondere Amelander strandvondsten die deze dag opdoken, waren schelpen die Anton Horn en Aukje de Boer eerder op Ameland hadden gevonden en die zij meebrachten voor determinatie: een *Bolinus brandaris* en een fossiele Brachiopode die lijkt op *Terebratula spec*. Voor zover ik weet zijn deze nooit eerder

op de waddeneilanden gevonden. *Bolinus brandaris* leeft in de Middellandse Zee en de Atlantische Oceaan bij Portugal, en moet dus een lange reis achter de rug hebben. Brachiopoden zijn wel bekend uit Pliocene lagen en spolen soms aan langs de Westerschelde (o.a. de Kaloot). Andere niet alledaagse vondsten waren een juveniel Pelikaansvoetje en een klep van een *Anadara spec.* Deze laatste lijkt niet op de Europese *Anadara*-soorten, en zag er vers uit. Hoewel hij op het strand bij de Hon (oostkant van Ameland) werd gevonden is het mogelijk toch een "zakjesschelp".

Bolinus brandaris

Bij Nes aangekomen nodigde Johan Krol ons uit voor een bezoek aan het Natuurcentrum. Aan de keukentafel werden we gastvrij onthaald met koffie, thee en koek en bekeken we de vondsten. Tot slot leidden Jan, Anton en Aukje ons rond in het Natuurcentrum. Dat is een bezoek zeker waard. Eén van de meest opvallende bezienswaardigheden is ongetwijfeld een skelet van een Potvis die in 1997 op Ameland aangespoeld is. Je kunt er zelfs "in". Uiteraard bekeken we uitgebreid de goed verzorgde verzameling van Amelander schelpen, waaronder veel bijzondere soorten, grotendeels afkomstig uit de collectie van Anton Horn. Ook raakten we niet snel uitgekeken op de enorm grote zeeaquaria, waarin vele vissen en andere zeebeesten en - ja zeker - ook wat schelpdieren uit de Noordzee zitten. Vermeldenswaard zijn enkele juveniele Wijde mantels die een paar weken daarvoor levend op het Amelander strand aangespoeld waren en die nu in het Zeeaquarium voortleven. Jan Kienstra onderhoudt deze aquaria en kon er boeiend over vertellen.

In het Natuurcentrum Ameland

Lijst van gevonden soorten van het Noordzeestrand Ballum-Nes:

Nederlandse naam Wetenschappelijke naam

Slakken:

Wulk *Buccinum undatum*
 Valse obliehoorn *Cylichna cylindracea*
 Gewone wenteltrap *Epitonium clathrus*
 (gew.) Alikruik *Littorina littorea*
 Ruwe alikruik *Littorina saxatilis*
 Glanzende tepelhoren *Lunatia alderi* = *Euspira nitida*
 Grote tepelhoren *Lunatia catena* =
 Euspira catena

Gevlochten fuikhoren

Trapeveltje *Oenopota turracula*
 Gewoon muizeoortje *Ovatella myosotis*
 Ruwe schaalhoren *Patella ulyssiponensis*
 Wadslakje *Peringia ulvae*
 Vliezig drijfhorentje *Rissoa membranacea*
 Penhoren *Turritella communis*

Tweekleppigen:

Witte dunschaal *Abra alba*
 Gedoornde hartschelp *Acanthocardia echinata*
 Wijde mantel *Aequipecten opercularis*
 Rechtsgestreepte platschelp *Angulus fabulus*
 Tere platschelp *Angulus tenuis*
 Noordkromp *Arctica islandica*
 Witte boormossel *Barnea candida*
 Kokkel *Cerastoderma edule*
 Brakwaterkokkel *Cerastoderma lamarcki*
 Venusschelp *Chamelea striatula*
 Zaagje *Donax vittatus*
 Dichtgestreepte artemisschelp *Dosinia lupinus lincta*
 Amerikaanse zwaardschede *Ensis directus*
 Slanke kleine zwaardschede *Ensis ensis*
 Klein tafelmesheft *Ensis minor*
 Groot tafelmesheft *Ensis siliqua*
 Noorse hartschelp *Laevicardium crassum*
 Otterschelp *Lutraria lutraria*
 Nonnetje *Macoma balthica*
 Grote strandschelp *Mactra corallina*
 Strandgaper *Mya arenaria*
 Afgeknotte strandgaper *Mya truncata*
 Mossel (gewone) *Mytilus edulis*
 Platte oester *Ostrea edulis*
 Grijze tapijtschelp *Paphia aurea senescens*
 Platte slijkgaper *Scrobicularia plana*
 Messchede *Solen marginatus*
 Ovale strandschelp *Spisula elliptica*
 Stevige strandschelp *Spisula solida*
 Halfgeknotte strandschelp *Spisula subtruncata*
 Tapijtschelp *Venerupis senegalensis*
 Ruwe boormossel *Zirfea crispata*

Diversen:

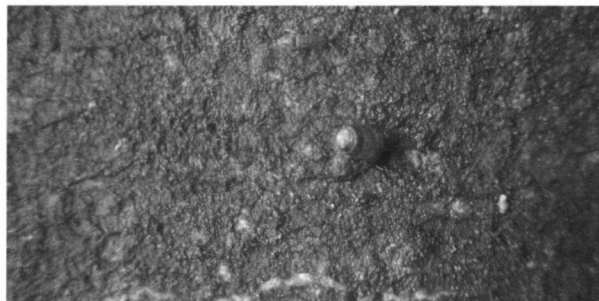
Olifantstand *Dentalium spec*
 Gewone zeekat (schild) *Sepia officinalis*

Landslakken in de bossen bij Nes

Hoewel bij landslakken meestal de Latijnse namen gebruikt worden is niet iedereen daarmee vertrouwd. Ik vermeld daarom de eerste keer dat een soort genoemd wordt ook de Nederlandse naam er bij.

Onderweg van het strand van Nes naar het Natuurcentrum, bij het Vrijersduun, dook Bert Jansen plotseling een bosje in met de mededeling "hier zouden wel eens Korfslakken kunnen zitten, even kijken." En inderdaad, op het eerste stuk hout dat hij oppakte zat een exemplaar van *Columella aspera* (Ruwe korfslak)! Na opgewarmd te zijn in het Natuurcentrum besloten we naar dit plekje terug te gaan. Daarbij vonden we nog wat meer exemplaren van *Columella aspera* en ook *Punctum pygmaeum* (Dwergpuntje), *Euconulus fulvus* (Gladde tolslak), *Cochlicopa lubrica* (Glanzende agaathoren), *Cepaea nemoralis* (Tuinslak), *Nesovitrea hammonis* (Ammonshorentje) en *Vitrina pellucida* (Doorschijnende glasslak). In het zelfde bosje vond Gab Mulder een exemplaar van *Arianta arbustorum* (Heesterslak). Elders in Nederland is dit geen bijzondere soort, maar het was wel de eerste die op Ameland werd gevonden. Na goed zoeken vonden we ter plekke ook nog 2 levende juveniele dieren. Eén exemplaar is opgenomen in mijn Waddencollectie. Groot was 's avonds de frustratie toen bleek dat ik het buisje met de *Columella*'s erin verloren had.

De volgende dag gingen we wederom op zoek naar landslakken. We bekeken vooral het bos Briksduinen en het Nesserbos. Gelukkig bleek *Columella aspera* veel algemener voor te komen dan bekend. Het kleine slakje werd gevonden bij het Vrijersduun, op 2 plekken in het Nesserbos en op 2 plekken in bos Briksduinen. De locaties werden met GPS ingemeten en liggen in drie verschillende km-hokken: 179-607, 180-607 en 181-607.

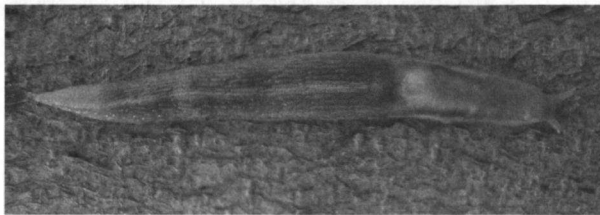

Columella aspera

Op bomen in het bos Briksduinen kropen naaktslakken rond die geen van de deelnemers op naam kon brengen. Sylvia nam er twee mee en zette ze op alcohol. De slakken werden door Ton de Winter gedetermineerd via dissectie. Het bleek om *Lehmannia marginata* (Bos-aardslak) te gaan. Deze soort is nieuw voor Ameland en ook nog niet van andere waddeneilanden bekend. Een leuke verrassing dus. Het is een typische bossoort die in bossen op het vasteland wel vaker voorkomt.

Tussen een aantal slakjes *Oxychilus alliarius* (met knoflookgeur) en *O. cellarius* (zonder knoflookgeur) vonden we één opvallend grote en wat wittig uitgevallen *Oxychilus* die zeer sterk naar knoflook rook. Ik stuurde hem op naar Ton de Winter, die er een

genitaal uitpeuterde. Hij kwam tot de conclusie dat de relatieve proporties van de onderdelen niet echt typisch *O. alliarius* zijn, alles was wat langer dan normaal, maar deze verhoudingen schijnen wel variabel te zijn. De naam van dit beest blijft dus onbeslist.

Lehmannia marginata

Lijst van gevonden soorten landslakken in het bos Briksduinen (km 179-607 en 180-607): *Arion ater*, *Cepaea nemoralis*, *Cochlicopa lubrica*, *Columella aspera*, *Deroceras reticulatus*, *Euconulus fulvus*, *Lehmannia marginata*, *Limax maximus*, *Nesovitrea hammonis*, *Oxychilus alliarius*, *Oxychilus cellarius*, *Punctum pygmaeum*, *Succinella oblonga*, *Trichia hispida*, *Vallonia pulchella* en *Vitrina pellucida*.

Lijst van gevonden soorten landslakken in het Nesserbos (km 181-607 en 181-608): *Cepaea nemoralis*, *Columella aspera*, *Euconulus fulvus*, *Limax maximus*, *Nesovitrea hammonis*, *Oxychilus alliarius*, *Oxychilus cellarius*, *Punctum pygmaeum* en *Vitrina pellucida*.

Tot slot zagen Anneke en Sylvia dat de populatie *Cernuella jonica* (Griekse duinslak) zich langs de strandweg van Nes nog steeds handhaaft. Er lag bovendien nog een leeg huisje van *Arianta arbustorum*.

Waddenzee

Bert Jansen en Gab Mulder gingen op het eind van het weekend nog even naar een piertje in de Waddenzee bij de jachthaven in de Ballumerbocht (km 177 - 605). Zij vonden er twee soorten landslakjes: *Pupilla muscorum* (Mostonnetje) en *Vallonia pulchella* (Fraaie jachthorenslak). Sinds een aantal jaren zitten op dit piertje grote aantallen Japanse Oesters die nu tot 20 cm groot zijn en iets verder uit de kust stevige pakketten vormen. Ook vonden zij levende Muiltjes en Asgrauwe keverslakken. Misschien is dat geen toeval, want ook deze soorten nemen de laatste jaren bij Ameland duidelijk toe. De vraag is of hun toename het gevolg is van de komst van de Japanse oesters. Keverslakken leven op hard substraat, en daarvan is met die dikke klonten oesters ineens veel meer aanwezig dan voorheen. Maar Keverslakken vind je ook wel op lege kleppen van kokkels en strandgapers, die er altijd al voldoende lagen. De Muiltjes kunnen de oesters ook als substraat gebruiken, maar meestal vind je ze los, in korte ketens op elkaars rug geplakt op de wadbodem in het slib. Sinds 2003 worden ze regelmatig aan de wadkant van Ameland gevonden (mondelijke mededeling Aukje de Boer en Anton Horn). Voordien was het Muiltje bij Ameland een grote zeldzaamheid.

Een paar dagen eerder vond ik bij het wad ter hoogte van het Oerd en de Hon ook al Japanse oesters (geen dikke plakaten maar her en der losse levende doubletten op de wadbodem) en levende Muiltjes. Verder viel het me toen op dat er grote aantallen Ruwe alikruik (*Littorina saxatilis*) op de oesters zaten. Ook die soort vond ik daar eerder niet zo veel. Wie kan vertellen of er verband is tussen de uitbreiding van deze soorten?

Lijst van gevonden soorten op het wad bij de Ballumerbocht: Gewone kokkel (*Cerastoderma edule*), Japanse oester (*Crassostrea gigas*), Muiltje (*Crepidula fornicata*), Asgrauwe keverslak (*Lepidochitona cinerea*), Gewone alikruik (*Littorina littorea*), Stompe alikruik (*Littorina obtusata*), Ruwe alikruik (*Littorina saxatilis*), Nonnetje (*Macoma balthica*), Strandgaper (*Mya arenaria*), Mossel (*Mytilus edulis*), Wadslakje (*Peringia ulvae*) en Platte slijkgaper (*Scrobicularia plana*).

We besloten het weekend met een prachtige zonsondergang op de veerboot.

Nagezonden waarnemingen

Tijdens de excursie vroeg Anton Horn of hij een aantal eerder door hem gevonden land- en zoetwatermollusken mocht opsturen om zijn determinaties te laten controleren. Tussen dit materiaal bleken tot mijn verrassing twee nieuwe soorten voor Ameland soorten te zitten:

Ferrissia wautieri (Smurfslak) - gevonden bij Ballum in een kleine dobbe in het heideterrein Roosduinen in maart 2004 op een stuk plastic. In deze poel groeien ook waterlelies, die mogelijk door de mens zijn aangevoerd, wie weet met deze slakjes er op.

Unio pictorum (Schildersmossel) - gevonden in een weiland bij Ballum in 1999. Het gaat om een verse volgroeide klep die na baggerwerk in de berm van de hoofdsloot ten zuiden van de IJsbahn lag. Anton wist te melden dat palingvissers daar soms levende doubletten Schildersmossel in hun fuiken aantreffen. Het gaat dus om een ter plekke levende populatie. Hoe deze soort daar terecht is gekomen is onbekend. En mogelijkheid is dat larven van deze soort op de schubben van uitgezette vis hebben gezeten. Deze hypothese werd door Hendrik Wallbrink ook geopperd als verklaring voor het opduiken van *Anodonta anatina* op Ameland. Hoewel er in het verleden af en toe op het strand aangespoelde kleppen zijn gemeld, was deze soort voor zover ik weet nog niet eerder levend op de Waddeneilanden gevonden.

Al met al konden door dit weekend in totaal maar liefst 4 soorten land- en zoetwatermollusken aan de lijst van Ameland worden toegevoegd, waarvan 2 ook niet eerder levend waren gevonden op de andere Nederlandse waddeneilanden.

Adres van de auteur:
Zie binnenzijde omslag